

**NAVOIY OBRAZINING EPIK TALQINI (ISAJON SULTONNING “ALISHER NAVOIY”
ROMANIDAGI NAVOIY OBRAZI MISOLIDA)**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14533225>

Yusupova Madinaxon Egamberdi qizi

Farg‘ona davlat universiteti, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bugungi kun adabiy jarayonida ijodiy faollik bilan Navoiy obrazining yangicha ko‘rinishlarini o‘zida mujassam etgan Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romanidagi talqini yoritilgan. Shuningdek, maqolada buyuk mutafakkir haqida yozilgan Oybekning “Navoiy” hamda Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” asari roman janriga oidligi va ayrim voqeliklar tasvirida o‘xshashlik borligi bilan bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, bayon uslubi, tasvir unsurlari, ayrim obrazlar xilma-xilligi bilan farqlanishi xususida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *obraz, mutafakkir, Navoiy, roman, tarixiy shaxs*

Isajon Sultonning “Alisher Navoiy” romani to‘rt qismdan iborat bo‘lib, ular quyidagilar: a) “G‘aroyibu-s-sig‘ar”; b) “Navodiru-sh-shabob”; s) “Badoe‘u-l-vasat”; d) “Favoyidu-l-kibar” dan iborat bo‘lib, muallif bu qismlar orqali xuddi Navoiyning “Xazoyin ul-maoniy” (“Ma‘nolar xazinasi”) asari kabi buyuk mutafakkirning umr mazmuni mohiyatini aks ettirishni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi.

Romanning “G‘aroyibu-s-sig‘ar” qismida yoshlik g‘aroyibotlari, umrning bahori, bolalikning samimiyati aks etadi. Alisherning bolalik pallalari voqeliklarida uning she‘riyat olamidagi quvvai hofizasi tobora yuksalib boradi, “bilish va o‘rganish insonlikning eng oliy vazifasi” ekanligini, “inson – o‘rgana oladigan, anglay oladigan va yarata oladigan xilqat”ligini mudarris Abu Abdulloh Kulohiyning darslari orqali, ayniqsa, sevimli kitobi Farididdin Attorning “Mantiq ut-tayr” asari bois tushuna boshlaydi.

Muallif yosh Alisher obrazini ochib berishda uning atrofidagi kishilar (tag‘oyilari, mudarris, bo‘lajak podshoh Husayn, Qutb, otasi G‘iyosiddin va onasi “volda beka”) badiiy tasviridan unumli foydalanadi. Masalan, Qutb obrazi – Alisherning enagasi, asli ismi “Qutbiya bo‘lmish bu qizaloqni G‘iyosiddinbek Shohrux Mirzoning Iroq yurishlari vaqtida, hech kimi bo‘lmagani uchun o‘zi bilan olib kelib tarbiyat qilgan” edi. “Qora qoshli, oq cho‘zinchoq yuzli joriya” Qutb obrazi tashqi va ichki siyrati birdek “go‘zal” yosh Alisherning bolalik samimiyatini ochib berishda hamda Hiriyning o‘sha davr ijtimoiy muhitida ayollar obrazining ayrim qirralarini haqqoniy aks ettirishda muhim ahamiyat kasb etadi: “Qizlar to‘qqiz yoshidan chodra o‘ranmoqlari shart bo‘lib, shundan buyon unga tashqariga chiqish taqiqlab qo‘yilgan edi. Hiriya zaifalar berunga chiqsalar ham chimmat ila paranji yopinurlar. Ichki hovlida sarig‘-u qizil aralash qabosi ustidan qora to‘nini kiyib, chimmatini tutib tomga chiqqan Qutb, Alisherbek kechikayotgani uchun xavotirda har yonga

alanglardi. Bu iroq go'zalining Alisherga mehri shoyon, bir dam ko'rmasa, o'zini qo'yarga joy topolmas, uning beg'ubor muhabbatidan xonadondagi barcha xabardor edi. Shu sababli ham uni boshqa yumushlardan ozod qilib, Alisherbekka enaga qilib tayinlashdi".

"Alisher Navoiy" tarixiy romanining ikkinchi qismi "Navodiru-sh-shabob" deb nomlanib, unda yigitlik nodirliklari, "ilmi nujum, jug'rofiya, hisob, tib – bularning barchasini mujassam aylagudek qudratga ega she'r san'ati, shuningdek, insoniyat tarixi haqidagi fanlar Alisherni dunyo ishlaridan yupatib, jilvakor fikr olamiga" olib kirgan davr voqeliklari aks etadi.

Uchinchi qism "Badoe'u-l-vasat" bo'lib, bu qismda o'rta yosh badialari, Navoiyning arboblikda muhrdor bo'lishi, ijodda esa so'z zohiridagi donoliklar mavjlanayotgan baytlarda aks etgan taqdir bitiklari yoritilgan:

"Ul chehra furug'i tushubon zor tanimg'a, bir nav kuyarkim,
Har kimsa ani ko'rdi, sog'indiki, yonodur o't ichida xoshok"

Podshoh tomonidan "bir oltin, bir shingarf, bir yashil to'n" hadya etilgan ushbu g'azalni Navoiy "Abulqosim Mirzo xizmatida qishlov uchun Mashhad borilgan" kezarida yozganligini aytadi. "She'r san'atida" mohir shoirning bu g'azali orqali muallif obrazga xos nozik qirralarni, uning ichki kechinmalarini to'liq aks ettiradi. Bu qismda Navoiyning muhrdor lavozimida ishlashini "ko'rolmagan" hasadgo'y vaziri a'zam va ayrim beklar tomonidan uyushtirilgan fitna voqeligi keltiriladi.

To'rtinchi qism "Favoyidu-l-kibar" – keksalik foydaliklari bo'lib, "kechalarning birida koinotni qorong'ulik bosib, quyosh obi hayot bulog'idek yashiringan edi. Garchi u buloq ko'zga ko'rinmasa ham, Xizr ko'k uzra undan qatralar sochardi". Bu qismda ilmning nurli yo'llariga o'zni baxshida etgan Navoiy obrazi yanada yaqqolroq gavdalanadi, shoir umrining sarhisob onlari haqida shunday yozadi:

"Men ul menki, to turk bedodidur,
Bu til birla to nazm bunyodidir".

So'nggi lahzalarda tanadagi "mafosil"ning yanada zo'rayishi "ulug' she'r quyoshining so'nishi" va oxir-oqibat mutafakkirning tildan qolishi, ammo u o'zining o'lmas asarlari orqali "umri boqiylikka" erishganligi xususida so'z yuritiladi.

Isajon Sulton adabiy suhbatlaridan birida amerikalik yozuvchi German Melvillning "Mobi Dik" ("Oq kit") romanini "Asrning eng yaxshi asari" deb ta'riflaydi va asar muallifining mahorati sifatida "Mobi Dik"da tasvirlanayotgan voqelikdan ba'zan chekinib, boshqa voqelik orqali kitobxonni asar mazmuniga yanada yaqinlashtirish maqsadida keltirilgan voqelikni "adabiy hiyla" deb nomlaydi. Yozuvchi Isajon Sultonning o'zi ham "Alisher Navoiy" romanida yuqorida keltirilgan "adabiy hiyla"dan unumli foydalanadi. Masalan, yosh Alisherning mardligi, jasurligi tasvirida "Amir Temur" voqeasini keltirib o'tish orqali obrazni yanada tushunarli va ta'sirli ifodalashga erishadi. Muallif mahorati bilan yuzaga kelgan ushbu badiiy yutuq asarning boshqa bir qator tasvirlarida ham ko'zga tashlanadi.

Adabiyotshunos G.Muhammadjonova "Badiiy idrok va Navoiy obrazi tadriji" maqolasida ushbu yutuqlarni quyidagicha ifodalaydi: asarda keltirilgan "falsafiy xulosa, hissiy-emotsional nutq, poetik takrorlar ohangi asnosida yaratilgan ifoda jo'shqin lirik kechinmani aks ettirgan. Shuningdek, bir badiiy asarning, she'ning yaratilish bosqichlari – ta'sirlanish, badiiy idrok, ijod to'lg'og'i, ijod jarayoni, adabiy-ruhiy hosila – asarning yaratilishi va uning kitobxon oldida qanday baho olishi mumkinligi to'g'risidagi hadiklardan iborat ruhiyat lahzalari obrazli tasvirlanadi. Bu bilan nafaqat Navoiyning, balki ijodkor insonning ruhiy olami, "ijodiy bo'shanish onlari umumlashma tarzda ta'sirli ifodalanadi. Muallif Isajon Sultonning boshqa mualliflardan farqli yutug'i uning ayni jo'shqin hissiyotlarga to'la ilhom onlarini ifodalay olganligida ko'rinadi. To'g'ri, ularning barchasida ham ijodiy ruh, estetik ta'sir ustuvor, deya olmaymiz. Ammo ijod onlaridagi hissiyotlar, ijod lazzati bevosita kitobxonga o'z ta'sirini o'tkaza olish quvvai hofizasiga ega".

U.Normatov va Sh.Normatovaning "Navoiyga mangu maftunlik" maqolasida "Alisher Navoiy" romani muallifining maqsadi "keng kitobxon ommasiga buyuk ajdodimizni yaqindan tanishtirish, nurli siymosi va hayot yo'lini haqqoniy gavalantirish hamda bu chin inson, ulkan arbob va noyob iste'dodning o'tmish hamda abadiyat oldidagi ulkan xizmatini anglatishdan iborat", deya e'tirof etadi.

Muallif tarixiy-ijodkor shaxs obrazini shunchaki tasvirlamaydi, balki hayot ziddiyatlarini hal etishda Navoiyning teran tafakkurini shoir g'azallariga murojaat etish orqali yanada ta'sirchan tasvirlab beradi. Asarda "Xazoyin ul-maoniy" dan bir qator g'azallar keltiriladi. Tarixiy voqelikning izchilligiga hamohang g'azallar tarixiy shaxsning yana bir muhim jihatini, ya'ni uning ijodkor shaxs sifatidagi o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi, Navoiyning ichki kechinmalarini ifodalashda ijod namunalaridan unumli foydalanadi. Jumladan, "Qizil, sorig', yashil..." g'azalidan hayotning turli bo'yoqlarda ekanligini, shaxs xarakterining rango-rangligini ochib berishda hamda shu rangdagi tog'larning keltirilishida umrning turli past-baland cho'qqilardan iboratligi va ular har xil holat va tusda bo'lishi o'z ifodasini topadi: "Taqqirning yana bir hadyasi mana shu safar chog'ida zuhur etdi. Ko'hsordan o'tilgach, o'ng tarafda uch xil tusdagi kichik tog'lar namoyon bo'ldi. Ularning biri qizil, biri sariq bo'lib, har ikkisi ham yaydoq, ustida o't-o'lan o'smagan, uchinchisini esa yosh archalar qoplab olgan, yashilliklarga burkanib ko'zga tashlanib turardi

Ayni chog'da shom sajdasi yumalagan quyoshning tavbadan qizarishi, ko'k toqida uyilgan qoramtir bulutlar ostidagi sariqlik va yuksak tog' ustidagi yashillik uch rangning samoviy aksidek tuyuldi. Tangri taolo yaratgan qizil, sariq va yashil mo'jizalarning bunday ajoyib silsilasi yigitcha ongida ajoyib larza paydo qildi.

Kuz san'atida tevarak yoqutday tovlanardi. Quyosh nurlari qatida uchub kelgan rango-rang yog'du qushlari yonbag'irlardagi anvoyi bog'lar uzra qanot qoqib, qavs semurg'ining ukparlari tushgan joylar oltin tus oldi. Bu so'zsiz jilvalar musiqaday jonli bo'lib, go'zal va g'aroyib tovlanishlari yigitcha xayolida ohang-u surat va taassurot-u hayratga birlashib, matla'ga aylana qoldi:

Xil'atin to aylamish janon qizil, sorig', yashil,

Shu'lai ohim chiqar har yon qizil, sorig', yashil".

Kuz tabiati manzalariga qiyosan "inson umrining kuz pallasida tafakkur va aql tiniqligi, fikrlar quyuqligining yoqutga mengzalishi, "sajdaga yumalagan quyoshning tavbada qizarishi" kabi betakror tashbehtar inson ruhiyatining eng nozik pallalarini aks ettirishi bilan g'oyat ta'sirli" ifodalangan.

Ijod ahlining obrazlarini yaratish davomida muallif oldida qahramonning ijtimoiy turmush bilan bevosita bog'liq bo'lgan faoliyatini, dard-u iztiroblarini tekshirish va ko'rsatishgina emas, balki uning ijodiy psixologiyasini, asarlarida keyinchalik ifoda etilgan poetik mayllarning tarixiy-real ildizini ham ochib ko'rsatish vazifasi turadi. Muallif mana shu "vazifa"ning mas'uliyati o'laroq obraz mukammalligiga erishadi. Zero, "ijod ruhi – dunyoda tengi yo'q, inson aql-u kamolotining eng oliy cho'qqisi, ... inson ruhi erishishi mumkin bo'lgan muzayyan olamlarning bepoyon ma'volari uzra ozod parvoz qiladi".

Ijodkor shaxsiyatini o'rganish iste'dod tabiatinigina emas, balki adabiy jarayon masalalarini ham tadqiq etishdan iborat ekanligini akademik M.B.Xrapchenko o'rinli ta'kidlaydi. Shu sababdan ham olim ijodkor shaxsiga yondashganda unga "ijodiy individuallik" sifatida baholaydi va ijodkorning o'ziga xosligi aks etib turgan asarlarigina adabiy jarayon rivojiga xizmat qilishini, milliy adabiyot ravnaqini belgilashini ko'rsatib o'tadi. "Alisher Navoiy" romani mana shunday xususiyatlarni o'zida mujassam etganligi bilan ham katta ahamiyatga ega.

Isajon Sultonning "Alisher Navoiy" romani voqeliklari davomida Navoiyning asarlaridan keltirilgan iqtiboslar, shoh va shoir, shoir va shahzoda, pir va murid o'rtasidagi noma-maktublar nutq bayoni adabiy-badiiy asarlardagi namunalardek ta'sirli va allomalarga xos fikriy mukammallik bilan tarixiy haqiqatni o'zida aks ettiruvchi jumlar bayon etilgan, shuning uchun ham "tarixiy romanlarda muhitni aks ettirishda til unsurlari katta ahamiyatga ega. Boshqacha aytganda, mohir adiblar nasriy matnda personajlar nutqida qo'llangan til birliklari orqali tarixiy muhitni kitobxonlar ko'z o'ngida yorqin gavdalanantira oladilar".

Muallif romanda inson taqdiri, uning jamiyat bilan o'zaro munosabati badiiy tadqiqi orqali olam-u odam mohiyatini anglashga intiladi. Shuning uchun ham G.Lukach fikriga ko'ra, dunyoning yaxlitligi va butunligini, mavjudlikning tub mohiyatini anglash romanning bosh muammosi bo'lsa, qahramonning dunyo bilan ziddiyati o'sha muammoni hal qilish vositasidir. Asarda bosh qahramon Alisher Navoiy obrazi turli ziddiyatli vaziyatlar orasida bir insonning bu "foniy hayot"dagi yuksak vazifalarini uddalay olgan matonat sohibi, yosh iqtidorlarni, jamiyatning eng kichik qatlami vakillarini qo'llab-quvvatlovchi saxiy, ilm ummonini javohirlar bilan to'ldirgan valiy zot, xalq manfaatini o'zinikidan ustun qo'yadigan vallomat, har qanday vaziyatda ham yordam qo'lini cho'zishdan og'rinmaydigan, buni o'ziga burch deb bilgan samimiy do'st, dunyo ne'matlaridan ilm-u irfonni afzal biladigan shoir sifatida gavdalanadi. Mana shu sifatlarni adib umrning to'rt faslidagi inson holati orqali tasvirlashga erishadi.

Tarixiy romanning eng muhim shartlaridan biri unda tarixiy qahramonlarning ishtiroki etishi hisoblanadi. Real tarixiy voqealar, o'z navbatida, real tarixiy qahramonlarni ham taqozo etadi. "Tarixiy romanning yana shunday tiplari ham borki, ularda faqat tarixiy shaxslar yetakchilik qiladi va asar voqealari, asosan, ularning boshlaridan kechgan real voqealardan iborat bo'ladi. Bunday romanlar tarixiy-biografik romanlar deb yuritiladi". Shu jihatdan ham, "Alisher Navoiy" romanini tarixiy-biografik roman deyish mumkin. Romanda tarixiy shaxs sifatida faqat Navoiyning boshidan o'tgan voqealar tafsiloti bilangina chegaralanilmagan, balki ulug' shoir haqida yaratilgan asarlardan farqli ravishda badiiy an'anaga yangicha yondashgan holda, Alisher Navoiyning nafaqat tarixiy shaxs, balki tarixiy-ijodkor shaxs ekanligini ta'kidlab boruvchi lirik kechinmaga xos tasvirlarning mavjudligi roman voqeliklarini yanada yorqinroq aks etishiga xizmat qiladi:

"Har qayon boqsam, ko'zumga ul quyoshdin nur erur,

Har sori qilsam nazar, ul oy manga manzur erur.

...Gar Navoiy siymbarlar vaslin istab ko'rsa ranj,

Yo'q ajab, nechunki xom etgan tama' ranjur erur".

"Alisher Navoiy" romanida ham ko'plab tarixiy shaxslar keltirilgan, ammo ulardan bosh qahramon Navoiyning butun bo'y-basti, so'z mulkida benazirliklarini ochib berishda muhim obrazlardan biri Husayn Boyqaro obrazidir. Yoshlikdan birga bir mudarrisning ta'limini olgan, keyinchalik biri – so'z mulkida sulton, biri esa mamlakat sultoni bo'lib yetishgan, mamlakatning siyosiy ishlarida hamisha do'stining maslahatiga tayanadigan Husayn "bir yerda tinch o'tirolmaydigan, yerga ursa ko'kka sapchiydigan bola edi". Alisher Navoiy va Husayn Boyqaro – bu ikki buyuk shaxs o'z davri ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayotida g'oyat faol ishtirok etib, ana shu "mukammallik"ni jam etadi.

Asarda tarixiy shaxslardan Alisher Navoiy, Husayn Boyqaro, Abdurahmon Jomiy, Hadichabegim, Badiuzzamon, Mo'min Mirzo, Darveshali, Binoiy, Majididdin obrazlari uchraydi. Yuksak badiiy mahorat bilan yaratilgan bu obrazlar roman mazmun-mohiyatini, ijodiy g'oyasini hamda bosh qahramon xarakterini ochib berishda muhim o'rin tutadi. Muallif bu obrazlar yordamida XV asr hayotini, Xuroson mamlakatining amir va beklari adolatsizligini, zolimligini, shahzodalarning beboshligi, podshoh saroyidagi niyatlari faqat mol-mulk bo'lgan ayrim amirlarning "oyog'i tagidan" chiqadigan fitna va adovat urug'lari mamlakatning ertasi uchun jiddiy g'ov ekanligini ko'rsatib beradi.

Romanda podshoh Husayn Boyqaroning o'z o'g'li Badiuzzamon bilan jangga kirishishi, nabirasi Mo'min Mirzo (amirlarning fitna va nayrangi qurboni)ning qatl etilishi borasida berilgan shafqatsiz farmoni, valiahdlarning bir-biriga qarshi qilich qayrashlari va xiyonati kabi ziddiyatli voqeliklar g'oyat ta'sirchan ifoda etiladi. Ushbu ziddiyatlarni, boshboshdoqliklarni hal qilishda podshoh do'sti Husayn Mirzoga tadbirli maslahati ila ko'makdosh bo'lgan Navoiy shahzodalarga "otalarcha" mehribonlik va samimiyat ruhi bilan yo'g'rilgan maktublari orqali yoki aynan itoatsiz shahzodalar bilan suhbat qurish asnosida ularni insofqa chaqirishi bilan so'zi o'tkir, maqsadi darajotini anglata olish kabi siyosiy taktikalarga boy arbob sifatida ko'z o'ngimizda gavdalanadi. Navoiyning shahzoda

Badiuzzamonga yozgan nasixatnoma-maktubida hamisha ilm-u urfon olamini bilishlik va ixlos qilishlikka, faqatgina yuksak bilim va xarakterli xulq-atvor bilangina adolat hamda to'g'riso'zlikka erishish mumkinligini uqtiradi: "...mol-u mulk ishidan va arzchilar ishlaridan farog'at hosil bo'lgach, ...kutubxona ahli bilan mashg'ul bo'linsa. Munosib ko'rilgan xizmatchilardan biriga tarix o'qish buyurilsa, xususan, "Zafarnoma"ni. Agar mashoyixlar so'zlari yoki ba'zi devonlar haqida so'zlashilsa ham, nomunosib emas".

Asarda tarixiy shaxslar bilan birgalikda badiiy to'qima obrazlar ham bor bo'lib, ularning ham badiiy bayon maqsadida ma'lum vazifasi mavjud. Navoiyni yoshlikdan suyib erkalatgan, huddi opasidek mehribon Qutbi, bolakay Xusrav (suv chiqarmoqchi bo'lgan yigit), Qora Mo'g'ul ("qo'rsroq, so'zi dag'al, ammo xiyonat neligini bilmas") kabi badiiy to'qima obrazlar muallifning g'oyaviy maqsadi va ijodiy niyatiga erishishida katta o'rin tutadi. Bu obrazlar bosh qahramon Navoiy siymosini gavdalantirishda hamda asar syujet liniyasining mazmunli, qiziqarli bo'lishida katta ahamiyatga ega. Jumladan, asar so'ngida Xurosondagi tala-to'plar natijasida vatani Sherozga qaytib ketgan Qutb obrazining yana gavdalanishi, uning keyinchalik, qochqindan so'ng oila qurib o'g'illi bo'lishi, o'g'lining ismini Alisher deb qo'yishi hayotning davom etishini, ammo Alisher Navoiydek mutafakkirlar yana qayta dunyoga kelishi mushkul ekanligini, Navoiy badiiyat olamida so'nmas quyosh singari uning ijodiyotidan bahramand bo'lgan yosh avlodni hamisha saodatga yo'llovchi she'riyati orqali o'z avlodlari qalbini zabt etaveradi: "She'r-u g'azal, bayt-u doston, devon masjid kabidir. Andoqkim, kishilar masjidga o'z oyoqlari bilan kelsalar, abyot ularning qalblariga o'zi kirib borgaydir". Navoiyning ilmiy merosi ham, uning shaxsiyatidagi o'ziga xosliklar ham o'z davri odamlari va bugungi kitobxon ko'ngliga birdek singib, kelajakning yorug' yo'llarida hamon yorug' mash'ala bo'lib xizmat qilmoqda.

Muallif romanda Navoiy obrazini nafaqat tarixiy shaxs balki tarixiy-ijodkor shaxs sifatida gavdalantirganini asardagi bo'limlarning nomlanishida ham kuzatish mumkin. Romanning ko'plab bo'limlari shoir g'azallari va asarlari nomlari bilan atalib, bunda davriy izchillikka rioya etiladi. "Orazin yopqach...", "Qizil, sorig', yashil...", "Olam ahli bilingiz...", "Xamsa" quvonchi", "Saddi Iskandariy", "Xazoyinu-l-maoniy", "Lisonu-t-tayr" va asar so'ngida "Mahbub ul-qulub" bo'limining keltirilishi bunga misoldir. Asar voqeliklari ketma-ketligida shoir umri mantiqiy izchillikda tasvirlanadi. Ana shu tariqa tarixiy shaxs timsoli o'zining boqiy siyratini namoyon etib boradi.

"Alisher Navoiy" romani yaratgan Parvardigor va uning ijodi bo'lmish inson zotiga, inson dahosiga ulkan muhabbat, cheksiz ixlos, zavq-u shavq bilan dunyoga kelgan asar bo'lib, roman janrining o'ziga xos namunasi sanaladi. Romanda tarixiy sharoitning real tasviri asosiy o'rinlardan birini egallab, asar badiiyatini belgilovchi mezonlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tarixiy sharoitning bunday talqiniga muallifning badiiy mahorati sifatida baho beriladi. Muallif asarda Navoiy obrazini tarixiy-ijodkor shaxs sifatida butun bo'y-basti bilan mukammal tasvirlashga erishgan.

Yozuvchi romanda tarixiy-ijodkor shaxs obrazini gavdalantirish bilan birga tarixiy voqelikning hayot haqiqatiga yaqinligi va o'sha davr ma'naviy-ma'rifiy hayotini o'quvchi

ko'z o'ngida tarixiy tamoyil asosida haqqoniy aks ettiradi. Shuni ham alohida aytish lozimki, muallif badiiy o'xshatishlar orqali obrazning o'ziga xos xususiyatlarini kitobxon onggida obrazli ifoda etishga urinadi. Asar so'nggida keltirilgan to'bi nomli daraxt detali ham ayni shu vazifani bajarishga xizmat qiladi. Xususan, yozuvchi Alisher Navoiyning badiiy obrazini, uning umri davomidagi hayotiy faoliyatini hali hech bir muallifda keltirilmagan quyidagi chizgilar orqali ifoda etadi: "alqissa shuki, bir nihol bor edi, o'sib-undi, gulladi va chunon meva tugdiki, adog'iga yetib bo'lmadi. U xuddi xurmo kabi edi, unga biron dunyoviy illat yaqin yo'lay olmadi. O'z ona tuprog'i bag'ridagi ma'danlarni singdira- singdira shunday ma'nilarni bunyod qildiki, olam ahli hayrat barmog'ini tishlab qoldi. Shunday mevalarni berdiki, o'z elining To'bi daraxti kabi bo'ldi". Ma'lum bo'lishicha, "To'bi daraxti jannatdagi bir daraxt bo'lib, jannatda bu daraxtning shoxi kirmagan biron-bir uy yo'q. Qancha go'zal qushlar bo'lsa, hammasi o'sha daraxtda bo'ladi, qanchalik chiroyli meva bo'lsa, barchasi o'sha daraxtdadir". Anglashiladiki, Alisher Navoiy ilm olamining juda ko'plab nihollariga asos bo'ldi, Navoiydek ilm daraxtining mevalari barcha tashna qalblarni to'yintirdi, uning shoxlari shuqadar keng quloch yoydiki, butun olam ahli uning mevasidan totdi, unga qo'ngan qushlarning go'zal navosini, mutafakkir ijodining rango-rang ohanglariga mengzash mumkin va bu go'zal ohanglar bugun ham xushnavo taralib ko'ngil torlarini chertib kelmoqda.

Mazkur romanning boshqa tarixiy romanlardan farqini insonning ilm olami va jamiyat hayotidagi o'rnini turli voqeliklar orqali ishonchli ifodalanishida hamda shoirning hayoti va ijodi – "tarozisi pallasi"ni teng tasvirlanishida deb aytish mumkin.

Xullas, Isajon Sulton g'oyat sinchkovlik va mulohazakorlik bilan ulug' so'z san'atkori Alisher Navoiyning xarakter qirralarini ijtimoiy-siyosiy hayot hamda ilm-u urfon muhiti bilan hamnafas holatda yangidan kashf etdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Исажон Султон. Алишер Навоий. – Тошкент: Adabiyot, 2021. – Б. 38.
2. Белинский В.Г. Танланган асарлар. – Тошкент, 1955. – Б. 510.
3. Аҳмедов Б. Навоий замондошлари хотирасида. – Тошкент, 1985. – Б. 14.
4. Қуронон Д., Мамажонов З., Шералиева Адабиётшунослик луғати. – Тошкент: Академнашр, 2010. – Б. 106.
5. Umarov E., Karimov R., Mirsaidova M., Ayxodjayeva G. Estetika asoslari. – Toshkent, 2004. – B. 47.
6. Расулов А. Истеъдод ва эътиқод. – Тошкент, 2000. – Б. 6.